

MICHAEL TŘEŠTÍK

ILUSTROVALA
JANA BAČOVÁ KROFTOVÁ

Umění vnímat design

pro děti
a rodiče

Umění vnímat design pro děti a rodiče

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.motto.cz
www.albatrosmedia.cz

motto

Michael Třeštík

Umění vnímat design pro děti a rodiče – e-kniha

Copyright © Albatros Media a. s., 2023

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS **MEDIA**

motto

Umění vnímat design
pro děti a rodiče

MICHAEL TŘEŠTÍK

**Umění
vnímat
design
pro děti
a rodiče**

motto

Ele a Jonatanovi

**Děkuji Janě Bačové Kroftové za skvělé ilustrace
a opět děkuji Tomáši Cikánovi za krásné grafické
řešení a Adamu Chromému za pečlivou a náročnou
redakci. Děkuji designérům profesoru Jiřímu Pelclovi,
profesoru Ronymu Pleslovi a Janu Čapkovi
za neocenitelnou pomoc se závěrem knihy
a za milé vzkazy dětskému čtenáři.**

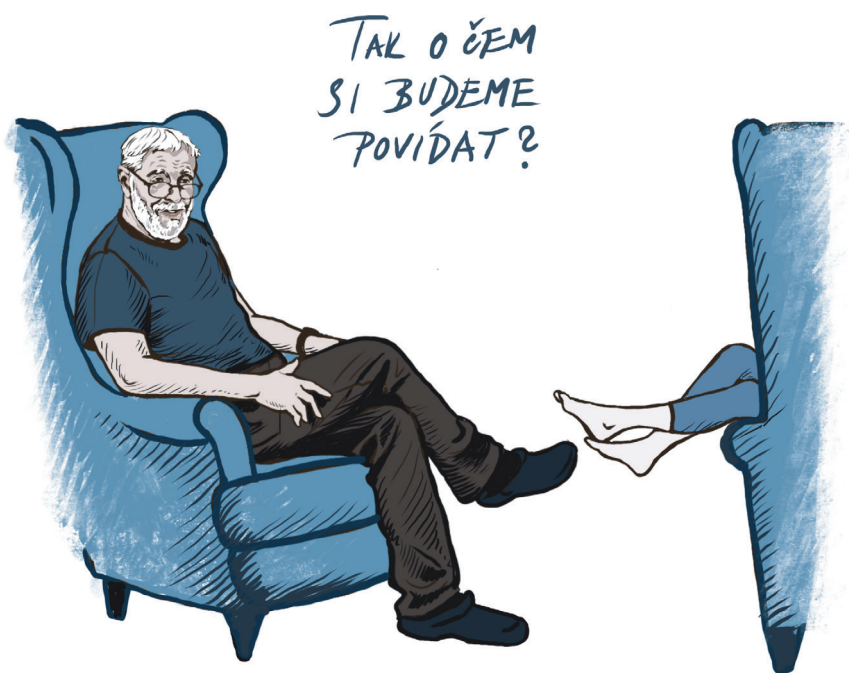
© Michael Třeštík, 2023

Illustrations © Jana Bačová Kroftová, 2023

ISBN tištěné verze 978-80-267-2586-2

ISBN e-knihy 978-80-267-2599-2 (1. zveřejnění, 2023) (ePDF)

Úvod

Vedle výtvarného umění a architektury je design třetí významnou oblastí věcné kultury, se kterou se setkáváme. Designem jsme obklopeni nepřetržitě, ať jsme, kde jsme, nakonec i v hlubokém lese nebo na písečných dunách máme alespoň boty, které někdo navrhl, ale nejspíš i hodinky, tašku a sluneční brýle. Literatuře nebo vážné hudbě je možné se záměrně vyhýbat, ale před designem se utéct nedá.

Po knihách *Umění vnímat umění pro děti a rodiče* a *Umění vnímat architekturu pro děti a rodiče* by tedy měla tato kniha pootevřít dveře do tématu designu a užitého umění.

Kniha je opět dialogem dospělého s dítětem. Nevím, jak staré jsou vaše děti, ale tomu, se kterým jsem si dialog představoval, bylo chvílemi deset, chvílemi třeba patnáct. Snažil jsem se psát tak, aby alespoň některé části byly zajímavé pro to desetileté a alespoň některé pro to patnáctileté. Snažil jsem se do vnímání dítěte vžívat, a tak mi „dítě“ občas položilo i otázku, kterou jsem jako dospělý vůbec nečekal a odpověď jsem neznal. To jsem pak často musel nechat povídání a jít do literatury zjišťovat, jak to vlastně je nebo jak se to dělá. Myslím tedy, že i dospělý průvodce by se při čtení mohl le-dacos nového dozvědět.

Stejně jako předchozí knihy ani tato nechce učit a poučovat, chce hlavně vzbudit zájem. Vědomí, že všechny předměty, které jsou kolem nás, mají nějaký vlastní příběh, že je za nimi vývoj a úsilí mnoha lidí. Řemeslníků, technologů, umělců a návrhářů. Vědomí, že není tak důležité, jak se co jmenuje a ze kterého je to roku, ale v čem je to zajímavé.

Zejména s menším dítětem by měl dospělý knihu probírat volně a pomalu, neměl by dítě nutit k dlouhé pozornosti. Je lepší čtení několikrát přerušit, než dítě otrávit a téma mu zprotivit. Samozřejmě hodně záleží na věku dítěte a jeho ostatních zájmech. Malému dítěti se těžko zavděčíme technologickými detaily a většímu geekovi zase půvabem tvaru nějaké konvice. Rychlost čtení a hloubku uvažování o textu je třeba přizpůsobovat každému čtenáři zvlášť.

Zatímco vývoj výtvarného umění i architektury byl popsatelný jako téměř jednolitý a docela přehledný proud, závislý předně na estetickém cítění toho kterého období, design se takovému pohledu vzpírá. Není to přehledný tok jako voda z kohoutku, ale spíš jako voda ze sprchové růžice. Jsou to desítky tenkých pramínků, každý s vlastní historií, často ovlivněnou spíš technologickými inovacemi než stylovým výrazem doby.

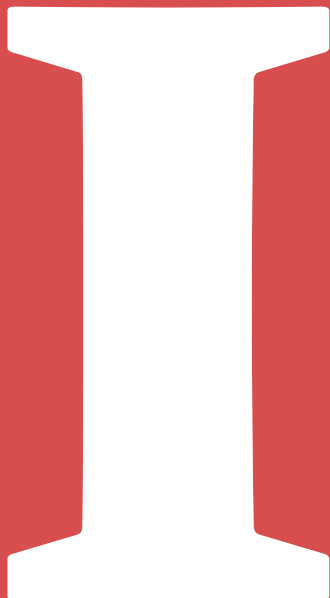
První část knihy je vyprávěním jednak o funkci a smyslu věcí, tedy o jednotlivých oblastech designu, jako je nábytek, nádobí, hračky, knihy nebo upomínkové předměty, jednak o materiálech a vývoji technologií jejich zpracování. Druhá část je pak o jednotlivých stylových obdobích, ve kte-

rých se věci v různých fázích svého technologického vývoje potkávaly.

Kniha není ani učebnicí designu, ani historií designu. První část proto neprobírá všechny oblasti designu, vynechávám třeba práce z kovu, textilu, šperky nebo průmyslový design, a druhá část zase představuje stylový vývoj teprve od secese, tedy od rozhraní devatenáctého a dvacátého století. Myslím, že i tak je toho pro dítě a laika dost.

Kniha splní svůj účel, když si čtenář občas uvědomí, že třeba některá konvice bryndá a některá ne a proč, že některá PET láhev se drží líp než jiná, že některé křeslo je hezčí a pohodlnější než jiné, že se mu kniha líbí nejenom proto, že je v ní zajímavý děj, ale i proto, že si s ní grafik dal práci.

Michael Třeštík

**Co, proč,
jak a z čeho**

1. Sedíme

Tak o čem si budeme povídat?

Nevím.

Co bys řekl tomu, kdybychom si povídali jen tak o věcech?

Jen tak povídat si o věcech přece nemá cenu.

Mně připadá, že by to mohlo mít cenu. Když se rozhlédnu, vidím tu spoustu zajímavých věcí.

Ale tady přece vůbec nic zajímavého není, je to úplně normální byt.

Jak to? Sedím v křesílku, ty na pohovce, je tu konferenční stolek, knihovna, vitrína se spoustou věcí, stůl se židlemi, koberec. Je toho tu plno.

Ale to jsou přece úplně normální věci, nic k povídání.

Všechny ty věci někdo vymyslel a nakreslil, někdo je vyrobil a tvoji rodiče si z tisíců podobných věcí vybrali zrovna tyhle.

To teda nevím, proč si vybrali zrovna tyhle.

Proč myslíš? Určitě proto, že se jim vůbec nelíbily a připadaly jim nepraktické.

To teda určitě ne. Naopak přece!

Aha. Protože jim ty věci připadaly hezké a praktické. Vždycky když něco kupovali, říkali si: Potřebujeme to? Bude nám to dobře sloužit? Je to hezké? Bude se to hodit do našeho bytu?

Ale stejně nevím, jak si o těch věcech chceš povídat.

Vždyť už si o nich povídáme. Tamhle u stolu vidím židli. Řekni mi, co to je židle.

Židle je k sezení.

Ted' oba sedíme. Sedíme na židli?

Ne. Ty v křesílku a já na pohovce, protože to je pohodlnější, když si povídáme.

Takže k čemu je židle, když ne k pohodlnému sezení?

Je k pohodlnému sezení, ale u stolu. Třeba když se jí. Nebo když dělám úkoly do školy.

S tím souhlasím. S tím dokonce souhlasím tak moc, že podle toho odděluju židle od křesílek a křesel.

To je ale přece jasné, že židle je židle a křeslo je křeslo.

Tobě je to jasné, mně je to skoro jasné, ale dějiny umění v tom nadělaly takový zmatek, že to jasné není. Tutéž věc klidně někde nazývají křesílkem, někde židlí a jinde křeslem. Ale my jsme se teď právě dohodli na dělení, že židle je ke stolu, tedy ke vzpřímenému sezení, a všechno ostatní jsou křesílka nebo křesla. A jak vlastně vypadá židle?

Vždyť ji vidíš! Pořád nevím, co si o ní chceš povídat.

Myslím, že to je dost důležitá věc, když na ní několikrát denně sedíš u jídla, u úkolů a určitě i jindy. Vždyť my jsme židlová civilizace, my pořád sedíme.

To snad každá civilizace.

Každá civilizace asi k nějakým židlím dospěla, ale pro žádnou jinou není židle tak typická jako pro tu naši. Jsou společnosti, které většinou sedí na zemi se zkříženýma nohama, společnosti, které polehávají na nějakých polštářích. Japonci ty svoje čaje pijí většinou v kleku na rohožce. Při tom všem my sedíme. Židle nám pronikla i do jazyka. „Sedět na dvou židlích“, „Bojí se o svou židli“, „Kdo židli má, ten bydlí“... Jak tedy vypadá židle?

Jednoduše, nic na ní není. Čtyři nohy, to, na čem se sedí, a opěradlo.

Ano, třeba jako tahle, ta je hezká. Čtyři nohy, sedák, opěrák. Někáký truhlář vzal dřevěné hranolky a udělal židli přibližně tak, jak ji dělal jeho táta, nebo nějaká továrna ji vyrobila tak, jak se v ní židle vyráběly už spoustu desetiletí.

A co je na ní teda hezkého?

Možná to bude znít divně, ale je na ní hezké to, že na ní není nic ošklivé. Je složená jenom z toho, co je potřeba, aby se ti

u stolu dobře sedělo. Ta židle tě nechce ničím ohromit, chce ti jen dobře sloužit. Je to řemeslo, čisté řemeslo. Ale dobře si ji prohlédni, je to taková pramáti všech židlí (1), od ní to všechno začíná. A tady je nějaká sestřenka pramáti, nebo je to možná pramáti, když se vyšňořila na posvícení (2).

Ta už je aspoň nějak ozdobená.

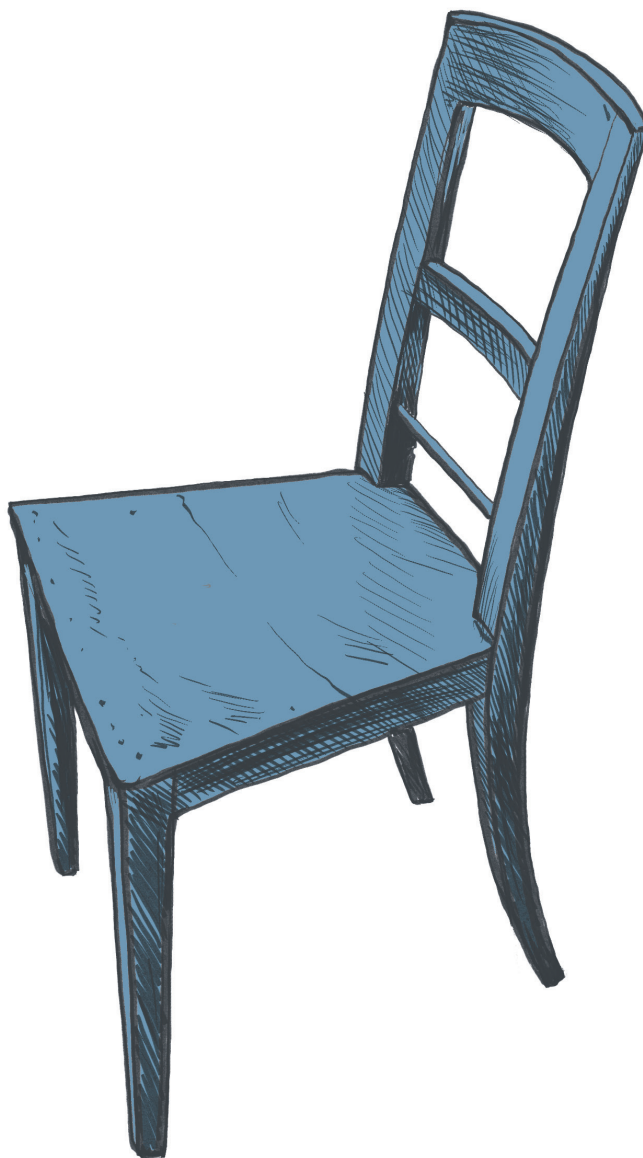
Ano. Už to nejsou obyčejné latě a sloupky, už si s nimi někdo hrál na soustruhu a udělal na nich vlnky a bouličky. To už je židle výrobně náročnější, někomu může připadat hezčí, ale my na to nenaletíme, protože v principu je to pořád pramáti. Jak má sloužit židle?

• 1

Židle pramáti

• 2

Sestřenka pramáti

Že se na ní dobře sedí.

Správně. To je věc sedáku a opěráku. Výška lidí je různá, ale všechny správné židle světa mají sedák přibližně ve stejné výšce 45 až 48 centimetrů, takže jsme na to všichni zvyklí. Když je židle vyšší a ty si sedáš, narazíš si zadek, protože ten sedák ještě nečekáš. A když je nižší, narazíš si zadek, protože to už na něj vlastně padáš.

Sedák může být rovný jako u pramáti nebo mírně prohnutý. Může být pevný a hladký nebo z něčeho měkkého. Když je pevný a hladký, dobře se ti na něm vrtí. Když je měkký, drhne to, a když se chceš posunout, musíš se trochu nadzvednout.

Opěrák může být nízký nebo vysoký. Může být kolmý, ale pohodlnější je, když je trochu zakloněný. Nejpohodlnější je, když ti bedra opírá skoro kolmo a záda víc šikmo. Ale to samozřejmě židli mírně komplikuje.

Co to jsou bedra?

To, co máš od gumy trenýrek zhruba do poloviny zad. Spodní část zad. Opěrák může být plný nebo jen rámový. Židle může mít područky, ale pak se špatně zasouvá pod stůl a víc překáží.

Ale na židli jsou ještě další nenápadné požadavky. Když chceš jíst nebo pracovat u stolu, potřebuješ se k němu přisunout a nakonec zase odsunout. S některými židlemi to jde dobře, s některými špatně, za chvíli si ukážeme proč. S židlí se často manipuluje, takže uvítáš, když ji máš za co vzít a když ji nadzvedneš jednou rukou. Když pominu, že se na židli výborně odkládá sako nebo odhazuje mikina, tak já si ještě hodně cením i toho, když na ni můžu vylézt a vyměnit třeba žárovku v lustru a nemusím se bát, že se pode mnou rozsype.

Pramáti všech židlí je dřevěná, protože dřív bylo pro židli dřevo nejpřirozenějším, nejdostupnějším a nejsnáze opracovatelným materiálem. Ale židle může být i kovová, z plastu, proutěná nebo ze všeho zároveň. Dneska je spousta nových materiálů a technologií, které židli mohou proměnit, a jediné, co na ní nejspíš ještě pár století zůstane beze změny, je výška sedáku 45 až 48 centimetrů.

Ale nejde jen o materiál. Židle může být taky hezká, ošklivá, nenápadná, bláznivá, provokativní, šikovní nebo neprak-

tická, běžná nebo reprezentativní a slavnostní. A to už se nám do toho právě začíná dostávat další chumel zmatených pojmů: umění, řemeslo, užité umění, design, funkce, technologie, styl.

Ale budeme si povídat o věcech, a ne o pojmech?!

Jasně, o tahle slova se trochu otřeme, jen když to bude potřeba. Pojd'me zpátky k židlím.

2. Sedělo se vždycky

Pramáti všech židlí jsme probrali. Je to židle dělnice, jednoduchá, pevná, strohá.

A nejstarší, když je pramáti.

Ne, to určitě ne. Ona je pramáti jen v tom konstrukčním nebo tvarovém slova smyslu. Takových pramátí byly před ní desítky generací. Ber ji jen jako symbol nejobyčejnější, a tedy vlastně nezajímavé židle. Je dost těžká, ale jednou rukou ji vezmu za opěrák a snadno posunu, nebojím se na ni vylézt, u stolu nedělá žádné potíže, moc krásy nepobrala, ale neuráží. Pak jsou sestřenky a vyšňořené pramáti a my víme, že je to vlastně totéž. Ale pak jsou židle, které taky vypadají obyčejně, ale zajímavé jsou ohromně a jsou tak slavné, že se i nějak jmenují. Ještě si ale řekněme, jak je pramáti všech židlí udělaná. Je ze dřeva. Dá ji dohromady každý slušný truhlář, když má pilu, hoblík, dláto a trochu klihu. Když má navíc soustruh na dřevo, může ji i vyfintit. Jsou na ní jen jednoduché truhlářské spoje a to je její velká výhoda. Jenže to je i její velká nevýhoda. Jednoduché truhlářské spoje jsou sice jednoduché, ale dost pracné. Čtyři takové židle pro zákazníka v dílně truhlář udělá, ale udělej jich třeba sto!

Kdo by potřeboval sto židlí?

Třeba pětadvacet zákazníků. Nebo dva menší úřady, nebo jedna větší kavárna. A tady začíná příběh, který mám moc rád. Roku 1796 se kdesi v Německu v úplně obyčejné rodině narodil obyčejný kluk a dali mu jméno Michael. Když Michael vyrostl, vyučil se truhlářem a založil si dílnu. Jenže on

byl zvědavý, se dřevem nejenom pracoval, ale o dřevu i přemýšlel, všechno možné se snažil vylepšit, a tak začal zkoušet dřevo ohýbat. Nábytek z ohýbaného dřeva představil v roce 1841 na průmyslové výstavě, měl s ním úspěch a rok nato se přestěhoval do Vídně a založil tam novou firmu. Zhruba o deset let později založil ještě jednu firmu na Moravě. Ta se brzy rozrostla o další dvě továrny. A pak založil ještě firmu v Polsku a Německu. Jestli dobře počítám, je to šest továren. Ten obyčejný kluk, co se narodil obyčejným rodičům. A teď zpátky k židlím. Jak Michael Thonet, tak se jmenoval, už na začátku zkoušel ohýbání dřeva, tak na tom pracoval pořád dál. Ohýbal ho pořád víc, pořád přesněji a pořád šikovněji. Nakonec v jeho továrnách uměli bukovou kulatinu ohnout skoro do jakéhokoliv tvaru. Byla k tomu potřeba spousta vynálezů, spousta nových nápadů, ale princip je jednoduchý: buková kulatina se dala do speciální trouby, tam se za vysokých teplot napařila a pak ji ve speciálních formách ohýbali. Na YouTube o tom najdeš spoustu videí. A tak postupně kolem roku 1858 vznikla Čtrnáctka (3). Nejslavnější židle, co existuje, židle slavnější než kterýkoliv fotbalista nebo model Ferrari.

Proč se jmenuje Čtrnáctka?

To je její číslo v továrním katalogu firmy Thonet. Dobrá je taky Osmnáctka a několik jiných, ale Čtrnáctka je nejslavnější.

A co je na ní tak geniálního?

Všechno. Je lehká a pohodlná. Na to, jak je lehká, tak je překvapivě pevná, zničit Čtrnáctku dá hodně práce. A je hezká, elegantní, není na ní nic zbytečného, dvě funkční křivky, víc nic. Osvědčila se hodně třeba jako kavárenská židle. Když večer kavárna zavře, přijdou uklízeči umýt podlahu. Zvednou všechny židle, obrátí je nohama nahoru a položí je na stolky, aby se mopem nemuseli židlím vyhýbat. Zvednout Čtrnáctku je úplná radost, protože je lehounká. Vyvážela se do celého světa. A to je její další finta: Židle na to, jak jednoduchý a levný výrobek to je, zabírá hodně místa. Místo třeba na nákladních lodích do Jižní Ameriky bylo hodně drahé a Thoneti vymysleli další geniální věc. Tu židli drží pohromadě jen několik šroubů. Strčit do předvrtané díry několik šroubů a utáhnout několik matek je jednoduché, a hlavně

• 3

Michael Thonet, židle č. 14,
od roku 1858

to můžeš udělat až na místě dodání. Oni ty židle vyváželi rozložené, tím zabíraly mnohem méně místa, čímž dopravu, a tedy i židle, úžasně zlevnili.

To dělá IKEA.

Ano, přesně tak a ze stejného důvodu to dělá IKEA, jenže Thoneti to dělali už někdy před sto šedesáti lety, to ještě Ingvar Kamprad, zakladatel IKEA, dávno nebyl na světě. Ještě jednou se na tu krasavici podívej. Zadní noha od země stoupá mírnou křivkou nahoru, velký oblouk do protisměru a stejnou křivkou dolů. A ono jim to v tom oblouku nepraskalo!

Od Thonetů je zajímavé ještě křeslo 6009. Oni tomu říkali křeslo, podle nás je to spíš židle, ale to je jedno (4). Područky a opěrák jsou zase z jednoho kusu! Když Michael Thonet zemřel, firmy převzali čtyři jeho synové. Pak přišla první světová válka, druhá světová válka, různé politické události, ty firmy měnily majitele i názvy, ale některé fungují dodneška a třeba Čtrnáctku dodneška vyrábějí. Sto sedmdesát let!

Ostatní výrobci se samozřejmě taky snažili, vymýšleli nové tvary a postupy, a ani židle typu „pramáti“ nezanikla, taky se

• 4

Michael Thonet, křeslo č. 6009

podobné dodneška vyrábějí, ale žádné jiné už tak masový úspěch, jaký měly thonetky, nezopakovaly.

Na Čtrnáctce jsme viděli, jaké možnosti do tvaru a výroby židlí přinesla technologie ohýbání dřeva. Teď se podíváme, jaké možnosti přinesla další nová technologie: ohýbání ocelových trubek. Tahle židle jméno nemá, ale navrhl ji roku 1926 architekt Mart Stam a jméno by si určitě zasloužila, protože má jedno světové prvenství (5).

Jaké?

Zkus na to přijít.

Že je ta trubka z jednoho kusu.

To je nejspíš taky prvenství, ale hlavně je to první židle, která nemá zadní nohy.

Že se nezlomí, když si na ni sedne někdo těžký!

Právě. Dřevo by to asi nevydrželo, ocel ano. Jenže se nejdřív musí to ohýbání technologicky zvládnout a hlavně to musí někoho napadnout. A Marta Stama to napadlo. A jak ten nápad přišel, tak už něco podobného pak napadalo každého druhého.

• 5

Mart Stam,
židle bez zadních nohou, 1926

• 6

Židle, současná produkce

Stam spustil přední nohy dolů, jel s trubkami dozadu a tam je spojil. Když chceš mermomocí taky něco vymyslet, zkusíš to třeba obráceně a z hranatých profilů. Sjedeš dolů se zadními nohami, pak s nimi jedeš dopředu a tam je spojíš a vznikne třeba takhle židle (6). Vypadá fortelně a bude dost těžká. Ale zkus si s ní sednout ke stolu. Jak si sedáš ke stolu? Židli máš kousek od stolu, abys mezi židlí a stolem provlékl nohy, sedneš si a chceš se ke stolu přisunout. Sáhneš pod sebe, chytíš židli za sedák, přitlačíš si ji k zadku a chceš se s ní posunout. Co se stane?

Posunu se.

Tak s touhle židlí se neposuneš.

Tak moc je těžká?

Ne proto, že je těžká, ale protože chodidly nejspíš stojíš na té přední spodní trnoži. Když se se židlí nadzvedáváš, vždycky se totiž trochu předkloníš a nohy dáš pod sebe. Vychází to přesně na tu trnož, mám to vyzkoušené. Židle s takhle umístěnou trnoží jsou katastrofa. Jestli chceš prožít klidný život, takovým židlím se vyhýbej obloukem. Kromě jedné.

Jak kromě jedné?

Nectnost téhle spodní trnože má hodně židlí a křesílek, ale jedné jediné to odpouštím. Jmenuje se Zig Zag, česky by to bylo Cik Cak, a navrhl ji slavný návrhář Gerrit Rietveld v roce 1934. To je židle tak bláznivá, že pro ni mám slabost. Za nic ji nechytíš, řeže tě pod kolena, neposuneš se. Jako židle je to vlastně pitomost, ale je nádherná. Je to socha (7).

Ale říkal jsi, že věci musí fungovat.

To je právě to, co je na užitém umění zajímavé. Mělo by dobře sloužit a být hezké nebo zajímavé současně. Ale někdy, když je ta věc hodně hezká a hodně zajímavá, tak jí člověk promine, že původnímu účelu ani moc dobře neslouží. Podle Rietveldových skic se zdá, že si tu židli původně představoval z jednoho kusu, ale to ze dřeva nebylo reálné. Ono tedy ani to zpevnění dvěma trojúhelníkovými lištičkami pod kolena a u země ve mně moc velkou důvěru nevzbuzuje. Prostě socha, koukat, nesadat!

Viděli jsme, jak nové technologie přinášejí návrhářům nové možnosti a inspirují je k novým nápadům. Ohýbání

• 7

Gerrit Rietveld, židle Zig Zag, 1934

